צו

א. אויפן פסוק „זאת תורת העולה גו׳ כל הלילה", זאגט רש״י: „בא ללמד על הקטר חלבים ואברים שיהא כשר כל הלילה", אז די גאנצע נאכט איז כשר צו מקטיר זיין (פארברענען) אויפן מזבח די חלבים און אברים פון די קרבנות. מען דארף זיך משתדל זיין צו מקטיר זיין אלץ בייטאג; דאס איז דער „בשעתה" פון דעם [1]. מען קען אבער מקטיר זיין די חלבים ואברים אויך ביינאכט, אויב מ׳האט בייטאג אפגעטאן די פריערדיקע עבודות וואס זיינען מתיר דעם קרבן.

אזוי איז דער דין מדאורייתא. ס׳זיינען פאראן כמה מצוות וואס מן התורה מעגן זיי געטאן ווערן א גאנצע נאכט, „עד שיעלה עמוד השחר", אבער בכדי „להרחיק את האדם מן העבירה" האבן די חכמים גוזר געווען אז מען זאל עס טאן נאר ביז האלבע נאכט [2]. ביי הקטר חלבים ואברים — איז פאראן א מחלוקת פון רש״י מיטן רמב״ם צי אט די גזירת חכמים איז געווען אויך בא דעם. דער רמב״ם [3] האלט, אז אויך דא האט מען גוזר געווען, ווי ביי די אנדערע מצוות וואס מדאורייתא קען מען זיי טאן עד שיעלה עמוד השחר, און רש״י [3] האלט אז ביי הקטר חלבים ואברים האבן די חכמים ניט גוזר געווען אז מען זאל עס טאן נאר ביז האלבע נאכט.

איינער פון די טעמים וואס מען קען זאגן אויף דעם, וואס לשיטת רש״י איז פאראן א חילוק צווישן הקטר חלבים ואברים און אנדערע מצוות: ס׳איז דא א כלל (לדעת כמה פוסקים), אז א זאך וואס שטייט מפורש אין דער תורה אז ס׳איז מותר, קענען די חכמים אויף דעם ניט גוזר זיין קיין איסור [4], און וויבאלד אז דאס וואס הקטר חלבים ואברים איז כשר כל הלילה שטייט בפירוש אין דער תורה — „כל הלילה עד הבוקר"; און „ולא ילין חלב חגי עד בוקר" [5]) — דערפאר האבן דא די חכמים ניט גוזר געווען.

ס׳איז אבער ניט פארשטאנדיק די שיטה פון רמב״ם, אז מען האט יא גוזר געווען, ווארום — לדעת כמה אחרונים [6]) — זיינען פאראן ראיות אז אויך דער רמב״ם האלט פון דעם כלל, אז דארט וואו ס׳שטייט בפירוש אין דער תורה להיתר קענען די חכמים ניט גוזר זיין, איז פארוואס האלט דא דער רמב״ם, אז מדרבנן דארף מען מקטיר זיין עד חצות, וויבאלד עס שטייט בפירוש אין דער תורה אז ס׳איז כל הלילה?

ב. אויפן פסוק „ואם האכל יאכל" זאגט די גמרא [7]): „בשתי אכילות הכתוב מדבר, אחת אכילת אדם (וואס די כהנים עסן זייער חלק פון דעם קרבן) ואחת אכילת מזבח" (די הקטרה

---

1) מנחות עב, א. רמב״ם הל׳ מעה״ק פ״ד, ה״ג.

2) רפ״ק דברכות.

3) שם פ״ד, ה״ב. הל׳ תמידין ומוספין פ״א, ה״ו.

4) ט״ז או״ח סו״ס תקפ״ח (במצוה). יו״ד ר״ס קי״ז (בדבר הרשות). וראה שדי חמד כללים מערכת יו״ד כלל יז־כז. דרכי תשובה יו״ד סקי״ז סק״ד. וש״נ. ולכאורה רבנו הזקן (בשו״ע שלו או״ח סתקפ״ח ס״ד) לא סבירא לי׳ כלל זה (אפילו במצוה). ועצ״ע.

5) שמות כג, יח. וה״ה לשאר אימורין ולשאר קרבנות (חינוך מצ׳ צ׳).

6) ראה שד״ח שם כלל יז.

7) זבחים יג, ב וש״נ.

אויפן מזבח), און די גמרא לערנט דערפון אָפּ און פאַרגלייכט איין אכילה צו דער צווייטער.

אויך ביי אכילת כהנים איז פאַראַן די מצוה, אַז זיי זאָלן עסן זייער חלק „ביום קרבנו"[8], אין זעלבן טאָג און ניט איבערלאָזן אויף מאָרגן. זיינען אין דעם פאַראַן צוויי ענינים: א) די מצות עשה פון אכילת הזבח, און ווי אויף יעדער מצוה האָט מען אויך אויף דער אכילת הזבח מתקן געווען אַ ברכה[9]. ב) זייער עסן אין זעלבן טאָג באַוואָרנט אַז מען זאָל ניט עובר זיין אויפן לאו פון נותר.

דער חילוק צווישן די צוויי ענינים איז: די מצוה פון אכילת הזבח פאָדערט כמה תנאים (למשחה, לגדולה[10], אינו חי[11]), און אויב עס פעלט איינער פון די תנאים איז מען ניט מקיים די מצוה. מה שאין כן ביים פאַרהיטן פון נותר, איז קיין נפקא מינה ניט אויף וועלכן אופן מען עסט, אַבי עס זאָל דורך דער אכילה ניט בלייבן פון דעם קרבן קיין נותר[11].

פונקט ווי די 2 ענינים זיינען פאַראַן ביי אכילת כהנים, אַזוי, קען מען זאָגן, זיינען זיי אויך פאַראַן ביי אכילת מזבח. דורך דעם וואָס מען איז מקטיר די חלבים ואברים אויפן מזבח אין זעלבן טאָג פון הקרבה, טוען זיך אויף צוויי זאַכן: א) די עבודה פון מקטיר זיין די חלבים ואברים אויפן מזבח — דער ענין חיובי פון אכילת מזבח. ב) דורך דעם ווערט באַוואָרנט עס זאָל ניט זיין קיין נותר, מען זאָל ניט עובר זיין אויף דער לא־תעשה „ולא ילין חלב חגי עד בוקר".

ויש לומר, אַז דאָס איז אויך דער טעם וואָס לכתחילה דאַרף מען מקטיר זיין די חלבים ואברים ביום דוקא און ניט בלילה (כאָטש אַז בדרך כלל געפינט מען ניט קיין חילוק מדאורייתא פון לכתחילה ביז דיעבד)[12]: די עבודה פון מקטיר זיין די חלבים ואברים, ווי אַלע עבודות המקדש, דאַרף געטאָן ווערן ביום דוקא, און דאָס וואָס די תורה זאָגט אַז מען קען מקטיר זיין אויך „כל הלילה עד הבוקר", איז עס מער ניט ווי בנוגע דעם צווייטן פרט, צו פאַרהיטן פון דעם לאו פון נותר. דעריבער דאַרף מען לכתחילה טאָן די עבודה פון מקטיר זיין ביום, נאָר אויב מען האָט עס ניט געטאָן ביום, און דער זמן פון עבודת ההקטרה, פון דעם ענין החיובי וואָס אין דעם, איז שוין דורכגעגאַנגען — דאַרף מען מקטיר זיין במשך הלילה, בכדי ניט צו עובר זיין דעם לאו פון נותר.

דערמיט קען מען פאַרענטפערן די אויבנדערמאָנטע דיעה פון רמב"ם: לויט דעם רמב"ם (משא"כ להט"ז וכו') איז דער כלל פון „אין כח ביד חכמים לאסור דבר שפירשה התורה בפירוש להיתר", נאָר וואו עס רעדט זיך בנוגע אַ מצוה, דאָרט וואו די תורה האָט

8) ויקרא ז, טו. רמב"ם הל' מעה"ק פ"י, ה"ז.

9) משנה ותוספתא סוף פסחים.

10) במדבר יח, ח. זבחים צא, א. וראה שו"ת חכם צבי סי' סב דחיוב גמור הוא.

11) ובזה יובנו דברי התוס' (ד"ה חטא בשבת, מנחות מח, א) שאכילת חי אינה זכות ואין לחטוא בכך אף שאפשר גם לאכול חי (כמו שמוכיח בתוס' שם מפ' שתי הלחם (צט, ב)) — לפי שבאוכל חי מונע רק האיסור דנותר, אבל אינו מקיים המצוה, ולכן אי"ז זכות.

12) ראה בזה: לקח טוב להר"י ענגעל כלל ה'. אתוון דאורייתא כלל יב. דרכי שלום אות ב', ע"א (נדפס בשד"ח הוצאת קה"ת ע' 4258).

געזאָגט בפירוש אַז מען זאָל די מצוה טאָן, קענען די חכמים דאָס ניט עוקר זיין אַז מען זאָל עס ניט טאָן; מה שאין כן וואו די תורה האָט ניט מער ווי מתיר געווען אַז מען מעג עס טאָן במשך כל הלילה, אָבער קיין מצות עשה איז דערביי ניטאָ, דאָ איז שייך אַ גזירת חכמים, אַז מען זאָל עס טאָן נאָר עד חצות.

ג. ס'איז ידוע וואָס דער רמב"ן[13] זאָגט, אַז דאָס וואָס אַ קרבן פון אַ בהמה איז מכפר אויף דעם חטא האדם, איז עס ווייל דער אדם המקריב האָט דערביי געדאַרפט טראַכטן — איבער־לעבן אַז אַלץ וואָס מען טוט מיט דער בהמה האָט באמת געדאַרפט געטאָן ווערן מיט אים, נאָר בחסדי ה', האָט דער אויבערשטער דאָס פאַרביטן אויף דער בהמה. פון דעם איז פאַרשטאַנדיק, אַז אַלע איינצלהייטן פון אַ קרבן, — אַריינגערעכנט די עבודה פון מקטיר זיין חלבים ואברים — זיינען פאַראַן בעבודת האדם.

חלב באַווייזט אויף תענוג[14]. איז אויף דעם די הוראה — „כל חלב להוי'"[15]. זיין תענוג און געשמאַק דאַרף אַ איד אַוועקגעבן צום אויבערשטן.

קען מען דאָך מיינען, אַז דאָס וואָס עס פאָדערט זיך אַז אַ איד זאָל אָפּגעבן זיין גאַנצן תענוג צום אויבערשטן, איז עס דוקא אין דברי הרשות, אַז זיינע אייגענע טואונגען זאָלן זיין אין אַן אופן „באילו כפאו כו'"[16], ער זאָל אין זיי ניט האָבן קיין געשמאַק; אָבער אין עניני קדושה, אין קיום המצוות, איז — וואָס אַרט עס אַז ער האָט אַ געשמאַק אין קדושה? ואדרבה.

איז אויף דעם די הוראה פון הקטרת חלבים ביי קרבנות, וואָס דער דין איז, אַז הגם די אכילה פון קרבנות איז אַ מצוה כנ"ל, פונדעסטוועגן, טאָר מען ניט עסן ביז מ'האָט ניט (באַוואָרענט) מקטיר געווען פריער דעם חלב אויפן מזבח. און אין עבודת האדם: ווען איז מען זיכער אַז ער איז מקיים די מצוה ווי עס דאַרף צו זיין, בשעת ער גיט אַוועק פריער זיין געשמאַק (אויך פון דער מצוה) צום אויבערשטן. אויב אָבער ער האָט נאָך אין דער מצוה ניט מקטיר געווען דעם חלב, דעם געשמאַק, קען זיין אַז ער טוט די מצוה ניט מצד דעם וואָס דער שלחן ערוך הייסט, נאָר מצד דעם געשמאַק וואָס ער האָט אין דעם.

אמת טאַקע אַז ער דאַרף טאָן אַ מצוה מיט אַ חיות און אַ קאָך; ער דאַרף טאָן די מצוה ניט מצד ההכרח נאָר מצד אהבת ה', דאַרף דאָס דערי־בער זיין מיטן גרעסטן תענוג, דערפון וואָס ער האָט זוכה געווען למלאות רצון בוראו. ער דאַרף זיך אָבער באַ־וואָרענען אַז דער געשמאַק זאָל זיין פון דעם וואָס ער דערפילט דעם רצון הבורא, און ניט צוליב זייטיקע ענינים.

ד. על פי זה וועט מען אויך פאַר־שטיין, וואָס עיקר הקטרת חלבים איז בייטאָג דוקא, כנ"ל. דאָס וואָס מען קען מקטיר זיין חלבים אויך בלילה איז עס נאָר בכדי צו משלים זיין אויב מען האָט עס ניט געטאָן בייטאָג.

יום ווייזט אויף גילוי אור, איז עבודת האדם איז עס די צייט וואָס ער

---

13) ויקרא א, ט. בחיי שם. של"ה חלק תושבע"כ פ' ויקרא (שלז, ב).
14) ראה גיטין נו, ב. ולעיל פ' ויקרא.
15) ויקרא ג, טז. וראה לעיל פ' משפטים.
16) ראה תו"א מג"א (צג, ג): וכ"ש בשו"ד.

איז זיך עוסק אין תורה ומצות — נר מצוה ותורה אור; לילה איז חושך — דאָס איז די צייט ווען ער איז ניט פאַרנומען מיט תורה ומצות נאָר ער איז זיך עוסק אין דברי הרשות. לערנט עס אונז, אַז די באַוואָרעניש פון הקטר חלבים דאַרף זיין, בעיקר, ביום דוקא. אין דברי הרשות איז דאָך אַ דבר פשוט, אַז מען דאַרף אין דעם ניט האָבן קיין געשמאַק און מען דאַרף עס טאָן נאָר לשם שמים. אָבער ביי ענינים פון תורה ומצות, קען ער זיך דאָך איינריידן אַז וויבאַלד ער טוט אין קדושה, איז ווי ס'זאָל ניט זיין איז גוט, אָבי ער לערנט תורה ומקיים מצות, „לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות וכו' שלא לשמה כו'"[17]). דאַרף מען באַוואָרענען, ער זאָל אויך דאָ מקטיר זיין די חלבים: בשעת ער איז מחדש אַ חידוש אין תורה און האָט אין דעם אַ גרויסן תענוג, דאַרף ער פועל'ן ביי זיך ער זאָל עס אַוועקגעבן צום אויבערשטן. ווער רעדט אויב ער זעט אַז זיין חידוש איז ניט מתאים מיט דברי הראשונים ואחרונים וואָס זיינען אָנגענומען בתפוצות ישראל[18]), זאָל ער אַוועקגעבן און פאַרברענען זיין „חלב"; ער זאָל זיין אויסן צו מכוון זיין הלכה לאמיתתה, און ניט ווערן אָבי מחדש זיין בכדי צו אַרויסווייזן די גרויסקייט פון זיין כח אין שכל.

על דרך ווי רבינו יונה[19]) זאָגט דעם טעם וואָס אַן אשם תלוי האָט געדאַרפט קאָסטן טייערער פון אַ חטאת, ווייל דאָרט וואו מען איז מער עלול צו האָבן אַ טעות, דאַרף מען האָבן אַ שטאַרקערע באַוואָרעניש.

ה. דעם הפרש פון יום און לילה קען מען אויך מבאר זיין אויף אַן אַנדערן, טיפערן אופן, וואָס לויט דעם וועט מען אויך פאַרשטיין פאַרוואָס די הקטרה ביום איז אַ מצוה חיובית און די הקטרה בלילה איז צו באַוואָרענען דעם איסור פון נותר:

יום און לילה באַצייכענען (ניט בלויז די זאַכן אין וועלכע דער מענטש איז זיך עוסק, עניני תורה ומצוה אָדער דברי הרשות, נאָר אויך) די חילוקים אין דעם מצב פון דעם מענטשן אַליין: „יום" ווייזט אויף דעם מצב האדם, ווען ביי אים איז מאיר גילוי אור בנפשו. ניט נאָר דערהערט ער אַז תורה ומצו־תי' זיינען חכמתו ורצונו של הקדוש ברוך הוא, נאָר אפילו אין דברי הרשות דערהערט ער דעם אלקות וואָס אין די דברים הגשמיים, ביז אַז מיט די דברי הרשות אַליין דינט ער דעם אויבערשטן — „בכל דרכיך דעהו"[20]) (ביז על דרך אכילת הצדיקים וואָס איז ניט קיין עבודה פון בירורים, נאָר „צדיק אוכל לשובע נפשו")[21]); „לילה" ווייזט אַז ביים מענטשן איז ניט מאיר קיין גילוי אור, ער איז ניט מרגיש קיין אלקות בנפשו, ובמילא איז ניט נאָר וואָס ער דאַרף האָבן שטענדיק מלחמה ווען ער איז זיך עוסק אין דברי הרשות אַז זיי זאָלן זיין לשם שמים[22]) און ניט למלאות תאות נפשו,

---

17) פסחים נ, ב וש"נ. להעיר מהל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ס"ג ובקו"א שם.

18) ראה הל' ת"ת לאדה"ז רפ"ב: בכלל משנה יחשבו.

19) ברכות א, ב ד"ה והא דאמרינן. וראה לעיל פ' ויקרא.

20) משלי ג, ו. וראה לעיל ע' 908.

21) משלי יג, כה. וראה לעיל פ' וישלח.

22) שהעבודה ד„לשם שמים" שהגשמי עצמו אינו קדוש, ורק שהוא לשם שמים אפשר גם כשהוא במצב של לילה, משא"כ העבודה של „בכל דרכיך דעהו" היא „ביום" דוקא.

נאר אויך ווען ער איז זיך עוסק בתורה ומצות — וויבאלד אז תורה איז אנגעטאן אין שכל אנושי ומצות בדברים גשמיים און בכחות נפשו הבהמית — דארף ער הארעווען אז זיין לימוד התורה זאל זיין לשמה און ניט צוליב דעם שכל וואס אין דעם; ועל דרך זה — אין קיום המצות.

איז אין בידע דרגות — סיי אין יום און סיי אין לילה — פאראן דער ענין פון הקטר חלבים, מסירת התענוג צום אויבערשטן. ס'איז אבער א חילוק: די וואס האלטן ביי בחינת „יום", ווערט ביי זיי זייער גאנצער געשמאק — ניט בלויז אין תורה ומצוות נאר אפילו אין דברי הרשות — מצוה און קדושה; „בכל דרכיך דעהו". מה שאין כן די וואס האלטן ביי „לילה", איז צוליב דעם פארשטעל פון נפש הבהמית, קענען זיי ביי זיך ניט פועל'ן באמת לאמיתו, אז זייער גאנצער תענוג זאל זיין א תענוג אלקי. נאר זייער עבודה איז צו ברעכן זיך אז זיי זאלן זיך ניט אריינלאזן אין תאות און מותרות און אז אין יעדער זאך זאל זיין כוונתם ניט די זאך — נאר לשם שמים. איז דער תוכן פון זייער הקטר חלבים אן ענין פון שלילה, צוריקהאלטן זיך פון תענוג אין דברים המותרים, ווארום מן ההיתר יסיתנו לאיסור ח"ו. אויך בנוגע לימוד התורה, וויבאלד אז ביי דער מדריגה פון לערנען תורה לשמה באמת, האלטן זיי ניט, דארפן זיי זיך אויסהיטן ניט צו אריינטראגן זייער שכל אנושי אין תורה (נאר זוכן די אמיתית הכוונה), וויל שכל אנושי קען פארפירן ביז צו מגלה פנים בתורה שלא כהלכה — איז דאך דאס בעיקר אן ענין פון שלילה. ועד"ז — אין קיום המצות.

ו. אף על פי כן איז פאראן א מעלה אין דער עבודה פון אתכפיא, ברעכן דעם רע, אויף דער עבודה פון צדיקים. על דרך ווי די עבודה פון דער נשמה למטה צו מברר זיין דעם גוף ונפש הבהמית — איז העכער פון דער עבודת הנשמה ווי זי איז געווען למעלה קודם ירידתה, כאטש אז דארטן האט זי געהאט העכערע השגות כו'; אזוי אויך אין נשמות למטה גופא, איז דא א מעלה אין דער עבודה פון תיקון הגוף ונפש הבהמית, אתכפיא, עבודת הבינונים אויף עבודת הצדיקים [23]).

און דאס איז מרומז בכתוב: „ולא ילין חלב חגי עד בוקר", אז די עבודה פון „ולא ילין", שלילה, שלילת האיסור על ידי עבודת הבירורים ואתכפיא, וועט צוברענגען — עד בוקר, צו דעם „בוקר אור", צו דעם זמן פון „לא יהי' לך עוד השמש לאור יומם גו' והי' לך הוי' לאור עולם" [24]), וכידוע אז דער בירור פון גוף, פון נפש הבהמית און פון עולם הזה [25]), דאס דוקא וועט ברענגען דעם „בוקר", דעם גילוי פון דער גאולה העתידה על ידי משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

(משיחת י"ט כסלו תשי"א)

---

23) ראה תניא פכ"ז.
24) ישעי' ס, יט.
25) ראה תניא פל"ז.

שבת הגדול

א. אין ערשטן סימן פון הלכות פסח, שרייבט דער אַלטער רבי אין זיין שלחן ערוך: „נהגו בדורות האַחרונים שהחכם דורש הלכות פסח בשבת שלפניו אם אינו ערב פסח והלכות החג דורש בשבת שובה" (מען איז זיך נוהג אין די לעצטע דורות אַז דער חכם דרש'נט די דינים פון פסח אין דעם שבת וואָס פאַר אים (שבת הגדול) אויב ס'איז ניט ערב פסח, און די דינים פון חג (סוכות) אין שבת שובה). דער מקור פון דעם מנהג איז אין „מנהגי מהרי"ל", און עס ווערט אויך געבראַכט אין ב"ח און מגן אברהם. אָבער דער לשון פון אלטן רבי'ן איז אַנדערש פון דעם לשון פון דעם מגן אברהם: דער לשון אין מגן אברהם איז: „ומהרי"ל הי' דורש גם הלכות חג בשבת שובה". מיטן וואָרט „גם" איז ער מרמז[1]) אַז נוסף אויף הלכות יו"כ וואָס מען דאַרף דרש'נען בשבת שובה, דאַרף מען דרש'נען אויך הלכות החג. און דער אַלטער רבי לאָזט אויס דעם וואָרט „גם", וואָס איז מרמז אויף הלכות יו"כ, און ברענגט נאָר הל' החג. דאַרף מען פאַרשטיין: פאַרוואָס איז דער אַלטער רבי משמיט אַז מען דאַרף דרש'נען אויך בהלכות יו"כ?

אויך דאַרף מען פאַרשטיין: שבת שובה איז דאָך ניט אַלע מאָל דער שבת וואָס פאַר סוכות, ווייל אַ סך יאָרן איז די קביעות אַז ס'איז פאַראַן נאָך איין שבת צווישן שבת שובה און סוכות. האָט מען דאָך לכאורה געדאַרפט קובע זיין צו דרש'נען אין דעם שבת וואָס איז אַמנאָענסטן פאַר סוכות, ובפרט לדעת רבנו הזקן וואָס איז ניט מרמז אויף הל' יוהכ"פ כנ"ל. פאַרוואָס האָט מען באַשטימט דעם מנהג אַז דער חכם זאָל דרש'נען הלכות סוכות דוקא אין שבת שובה — אויך אין די יאָרן וואָס ס'איז דאָ נאָך אַ שבת פאַר סוכות?

אויך דאַרף מען פאַרשטיין: ווען דער אַלטער רבי איז מבאר דעם תוכן פון די דרשות אין שבת שקודם פסח און שבת שובה, איז ער מדייק בלשונו הזהב: „והעיקר לדרוש ולהורות להם דרכי ה' וללמד[2]) להם המעשה אשר יעשון" (און דער עיקר איז צו דרש'נען און אָנווייזן די וועגן פון דעם אויבערשטן און צו לערנען זיי די מעשה וואָס זיי זאָלן טאָן) — פאַרוואָס טיילט ער עס אין צוויי באַזונדערע פרטים? וועגן וועלכע „דרכי ה'" דאַרף מען עס דרש'נען און אָנווייזן אין צוגאָב צו דעם וואָס מען לערנט „המעשה אשר יעשון"?

ויש לומר: דער אַלטער רבי איז דאָ מרמז, אַז אין די צוויי שבתים — (שבת הגדול און שבת שובה) — דרש'נט מען ניט נאָר הלכות הפסח והלכות החג — וואָס די הלכות מיינט מען מיט די ווערטער „המעשה אשר יעשון" — נאָר אויך וועגן ענינים וואָס זיינען נוגע צו עבודת האדם וקיום כל המצוות בכלל — וואָס דאָס ווערט געמיינט מיט „להורות דרכי

---

1) מחצית השקל שם.

2) הלשון במג"א הוא ללמד (בלא וא"ו), ויש לפרש שבזה מבאר מ"ש קודם „להורות דרכי ה'"; לשון רבנו הזקן הוא וללמד (בתוס' וא"ו), דמוכח מזה, שדרכי ה' והמעשה אשר יעשון, הם ב' ענינים.